

Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Bir Macar Meteorolog: Aksallı Havabakan Antal Réthly (Macar Kaynaklarına Göre)

Melek ÇOLAK

Muğla Üniversitesi

ÇOLAK, Melek, Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Bir Macar Meteorolog: 'Aksakallı Havabakan' Antal Réthly (Macar Kaynaklarına Göre). *CTAD* Yıl 5, Sayı 9 (Bahar 2009), 113-136.

Macar meteorolog Antal Réthly (1879-1975) Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında Türk Hükûmeti tarafından ülkede meteoroloji ağının düzenlenmesi için 1925-1927 yılları arasında kapsayan bir sözleşme ile Türkiye'ye davet edilmiştir. Antal Réthly, Ankara'da Meteoroloji Enstitüsünü kurmuştur. Gözlem istasyonları oluşturmak için Anadolu gezisine çıkmış, hemen hemen bütün Anadolu'yu dolaşmıştır. Bu yolculukları sırasında gözlem istasyonlarının yanı sıra, gittiği yerlerin bitki örtüsü, toprak yapısı ve su kaynaklarını da yakından incelemiş, Anadolu'nun zengin kültürünü yakından tanımıştır. Bu çalışmalarının yanı sıra meteorolojiye ait gözlem sonuçlarını yayımlamıştır. Ülkesinde ve dünya çapında tanınmış bir bilim adamı olan Antal Réthly, iki yıllık Türkiye ikametgâhı sırasında Türk meteorolojisine çok önemli hizmetler yaparak Türk meteorolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Türkiye'deki görev süresinin bitiminden sonra yapılacak işleri nedeniyle, çok istemesine rağmen, Türk Hükûmetinin önerdiği yeni bir sözleşmeyi kabul edememiş ve yurduna geri dönmüştür. Türkiye ile ilgili anılarını ve Türk meteorolojisine ait değerlendirmelerini Macaristan'da yayımlamıştır. Macar kaynaklarına dayanarak Türk Macar ilişkileri çerçevesinde onun Türk meteorolojisine katkıları ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antal Réthly, Ankara Meteoroloji Enstitüsü, Türk Meteorolojisi, Türk-Macar ilişkileri, Macar Uzmanlar.

ÇOLAK, Melek, A Hungarian Meteorologist in Turkey of Atatürk's Era: 'Aksakallı Havabakan' Réthly Antal (According to Hungarian Sources). *CTAD* Year 5, Sayı 9 (Spring 2009), 113-136.

Hungarian meteorologist Antal Réthly (1879-1975), was invited to Turkey during the formative years of the Turkish Republic to establish and organize the meteorology network of the country in 1925-1927. He was the pioneer to found the Institute of Meteorology in Ankara. Antal Réthly travelled across Anatolia to construct observation stations. Besides the observation stations, he closely investigated the flora, soil structure and water sources of the country during his journeys. He got closely accustomed to the rich Anatolian culture. In addition to these investigations, he published observation results concerning the meteorology. Locally and nationally

well-known scientist, Antal Rethly made great contributions to Turkish meteorology and its development throughout his two-year residence in the country. Though he wished much, after he completed his contract time, he had to turn down an offer made by the Turkish State and turn back to his country due to some works to be done in his country. He published his memories and his evaluations of Turkish meteorology in Hungary. In the present study, in the context of Turkish-Hungarian relations at that time, the contributions of Antal Rethly to Turkish meteorology are presented to Hungarian sources.

Key words: Antal Réthly, Institute of Meteorology in Ankara, Turkish Meteorology, Turkish-Hungarian relations, Hungarian experts in Atatürk's era.

Giriř

Cumhuriyet ilân edildikten sonra Türkiye, pek çok Macar uzmana ev sahipliği yaptı. Yapılan sözleşmeler çerçevesinde önemli kısmı Türk Hükümetinin daveti üzerine mimar, mühendis, makinist, teknisyen, tarım uzmanı, kimyager gibi pek çok görevli Türkiye'ye geldi.¹ Onlar 'fırtınalı modernizasyona' tanık olan Türkiye'de çalıştılar.² Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Adana, Konya, Bursa, İzmir, Uşak, Edirne, Antalya, Diyarbakır, İstanbul, Ankara başta olmak üzere birçok şehirde³ Türkiye'nin yeniden yapılanmasına katkıda bulundular. Bunların dışında anlaşma olmaksızın şansını denemek isteyen işsiz memur ve işçiler de Türkiye'ye akın etti.⁴ Mikusch von Dagobert bu yıllarda Türkiye'de 700-800'ü şeker sanayinde çalışmak üzere 4000-5000 Macar'ın yaşadığını ifade etmektedir.⁵

Macar uzmanlar Türkiye'de özellikle yarı çöl sayılan Anadolu'nun ortasında 30.000 nüfuslu önemsiz küçük bir şehirden, birkaç yıl içinde muazzam resmî binalarıyla, bakanlıklarıyla, üniversite ve diğer okullarıyla 200.000 nüfuslu bir şehir hâline gelen ve hummalı bir faaliyetin cereyan ettiği yeni başkent Ankara'nın hızlı inşasında görev aldılar.⁶ Öyle ki Macar Başbakanı Gyula Gömbös, 1933 yılında yaptığı Ankara ziyareti sırasında, neredeyse küçük bir Macar kolonisi ile karşılaştı. Daha önce Macar insanının yalnızca "gözü pek Küçük Asyalı seyyah olarak adım

¹ István Kulin, "Réthly Professzor Törökországban Akszakalı Havabakan", *Réthly Antal Emlékkönyv*, Magyar Meteorológiai Társaság, Budapest, 1975, s.61.

² Naciye Güngörmüş, "Magyar, Tudósok Szerepe a Török Nyelvújítási Mozgalomban" *Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Augustus 12-16, Szeged, 1991, s.1296.*

³ Mikusch von Dagobert, *Kemál Atatürk, Gazı Musztafa Kemál Fél Évszázad Törökország Történelméböl*, Budapest, 1937, s.194.

⁴ Kulin, agm., s.61.

⁵ Dagobert, *age.*, s.196.

⁶ Kulin, s.61.

attığı bu şehirde”, Atatürk döneminde kısa bir sürede, yüzlerce Macar görev aldı.⁷ Ankara'ya gelen bu Macar uzmanlardan biri, Macar meteorolojisinin seçkin siması Prof. Dr. Antal Réthly (1879-1975) idi.⁸ (Bkz. Ek- 1)

Antal Réthly ve Türk Meteorolojisinin Kuruluş Çalışmaları

Antal Réthly'nin Türkiye'ye Gelişi

25 Ocak 1925'te kurulan Macar Meteoroloji Cemiyeti'nin (Magyar Meteorológiai Társaság) ilk genel sekreteri olan ve gerek ülkesinde gerekse dışarıda tanınan çok yönlü bir bilim adamı olan Prof. Dr. Antal Réthly,⁹ Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından 1925 Ekimi'nden 1927 yılının Kasımı'na kadar uzman idareci olarak, Türk meteorolojisinin düzenlenmesi için Türkiye'ye davet edildi.¹⁰ Böylece Réthly'nin, ülkesinde 26 yıl hizmetten sonra Türkiye yolculuğu başlamış oldu.¹¹ Réthly'nin Ankara'ya gelişini, Ankara'da tarım uzmanı olarak çalışan ve Atatürk'ü birçok kez gören bir başka Macar uzman István Kulin şöyle anlatmaktadır:

⁷ József Kerekesházy, *Atatürk, Aş İgazi Kemal, Egy Közársaság Születése*, Terebess Kiado, Budapest, 2000, s.205.

⁸ Antal Réthly (1879-1975) 3 Mayıs 1879'da Budapeşte'de dünyaya geldi. Ortaokul öğrenimini, daha sonraki ilk bağımsız Macar Meteoroloji ve Jeomanyetik Enstitüsü (*Magyar Meteorológiai és Földmágnesség Intézet*) müdürü Guido Schenzl'in müdürlüğünü yaptığı Ferenc Toldy Yüksek Okulu'nda (adı “yüksek okul” olmasına rağmen Macaristan'da 1945 öncesi 8 sınıflı ortaokul.) tamamladı. 1898'de devlet hizmetine girdi. Budapeşte Üniversitesi Coğrafya Fakültesi'nde öğrenim görürken, Réthly, ünlü jeolog Lajos Lóczy, coğrafya literatürünün en seçkin temsilcisi Jenő Cholnoky, seçkin jeofizikçi Loránd Eötvös, jeolog Antal Koch, Budapeşte Üniversitesi Deprembilim Rasathanesi kurucusu Radó Kövesligethy, İstatistikçi ve coğrafya bilgini Gusztav Thirring gibi seçkin hocalardan ders aldı. Genç Réthly bu sayede yerbilimlerine karşı geniş çaplı ilgisini kanıtladı. 1900'de 21 yaşında Millî Meteoroloji ve Jeomanyetik Enstitüsü'nde (*Országos Meteorológiai és Földmágnesség Intézet*) çalışmaya başladı. Bütün dünyada tanınan fizikçi ve astronom Thege Miklós Konkoly, onu hesap uzmanı olarak işe aldı. Konkoly, olağanüstü çalışkan Réthly'nin üniversiteye ait araştırmalarında etkili bir şekilde yardım etti. Réthly 1902'de asistan oldu. Bu dönemde daha küçük deprem ve iklimle ilgili çalışmaları yayımladı. 1903-1904 yılları arasında Konkoly tarafından kurulan Ógyalla Rasathanesi'nde çalıştı. 1906 ve 1907'de Strasburg, Münih ve Lahey'de araştırma yaptı. 1912 yılında doktor ünvanını aldı. 1913'te ilk Macar bilimsel Adria Araştırmacı Ekspedisyonda (Adria-Kutató Expedición) meteorolog olarak yer aldı, 1914'te I. Dünya Savaşında uzman meteorolog olarak çalıştı. 1918'de baş asistanlığa atandı. 1917'de Devlet Bahçecilik Öğretimi Enstitüsü'nde (Állami Kerteszeti Tanintézet) meteoroloji ve klimatoloji derslerini, ilk meteorolog öğretim üyesi olarak verdi. 1920'de yeni kurulan İktisat Fakültesi'nde dersler verdi. 1921'de ilk meteoroloji el kitabı *Időjárás és Éghajlat* adıyla yayımlandı. 1923'te Hollanda, Almanya ve Avusturya'nın meteorolojiye ait hizmetlerini araştırdı. 25 Ocak 1925'te kurulan Macar Meteoroloji Cumhuriyeti'nin ilk genel sekreteri olan Réthly, meteoroloji dergisi *Időjárás*'ın yayımlanmasında önemli hizmetleri oldu. 1925-1927 yılları arasında Türkiye'de çalıştı. Macar meteoroloji tarihinde çalışmalarıyla yeni bir döneme başlatan kendi dilinde ve diğer dillerde pek çok eser bırakan ve hem Macar meteorolojisinin hem de dünya meteorolojisinin seçkin bilgini Antal Réthly 21 Eylül 1975'de 97 yaşında vefat etti. Alfréd Zách, “Dr. Réthly Antal Életutja”, *Réthly Antal Emlékkönyv*, Magyar Meteorológiai Társaság, Budapest, 1975, s.5-15.

⁹ Zách, agm., s.5-15.

¹⁰ Zách, s.9.

¹¹ Zách, s.9.

1925 yılının bir Kasım gününde, birkaç Macar arkadaşımınla birlikte Ankara'da, ortak Türk dostumuz Tevfik Beyin ticarî yazıhânesinde, yaz başından beri tarım uzmanı olarak çalıştığım, şehirden 6-7 km. uzakta Ziraat Meslek Okulu'nun otomobilini bekleyerek oturup duruyordum. Ansızın tiz bir haykırıyla bir vatandaşım seğirti:

-“Prof. Réthly geldi! Ziraat Vekâletinde görüşüyor, sonra buraya gelecek.”

Daha birkaç hafta öncesi gelişi hakkında haber almıştık. Ve o zamandan beri büyük heyecanla bekliyorduk. Ben adını daha önce bildiğimden, yakın şahsî buluşmaya özellikle seviniyordum. Debrecen İktisat Akademisi'nde (*Debreceni Gazdasági Akadémia*) birkaç yıl önce yayımlanmış *Időjárás és Éghajlat (Hava Durumu ve İklim)* isimli çalışması meteoroloji konusunda yegâne el kitabımız idi.

Kısa bir süre sonra Profesör bey, bir Macar uzman arkadaşım eşliğinde geldi ve yüksek sesli Selamaleykümle bizleri selamladı.

“Çok yaşa! Hoş geldiniz Profesör Efendi!” diye selamına Türkçe olarak karşılık verdik.

- “Bugün biraz işim çoktu” diye başladı babacan bir şekilde.

Devlet Müsteşarı Süreyya ile görüştüm. Gerçekten bütün eski Fransızca dil bilgimi toparlamam gerekti. Fakat nihayet iyi anlaşmayı başardık ve anlaşacağız.

Ondan sonra kısaca genel hatlarıyla Türkiye'ye ait görev alanını çizdi. Türk Hükûmetinin iki bakanı, ülkenin tüm bölgesini ağ gibi saran meteoroloji istasyonu kurulması ve gözlemlerinin başlatılması için, Budapeşte'de 2 yıllığına iş sözleşmesi yapmıştı.

Prof. Réthly daha ilk buluşmamız münasebetiyle hepimiz üzerinde en iyi etkiyi yapmıştı. Muntazam hatlı, genç görümlü çehresi, kır düşen uzun sakal, profesör rütbesi, yüksek Türk devlet pozisyonu, itibar saçan kişiliği, bizde saygı uyandırmıştı. Samimi, dostça, babacan tarzda her gerginliği çözerdi. Artık onu bunun üzerine daha yaşlı, babacan dostumuz saymıştık. Ve bu ilişki daha sonra gittikçe daha çok derinleşti. Réthly o sırada en aktif olgunluk çağında, 46-47 yaşındaydı.

Ailesinin gelişine kadar Ankara'dan yaklaşık 7 km. uzakta bulunan Etlik isimli sayfiye yerinde, idarecisi bir Macar baş kimyager olan Merkezî Kimya Laboratuvar binasında bir kat tutmuştu.¹²

1925'li yılların Ankara'sının tanığı olan Macar tarım uzmanı Kulin, Réthly'nin Türkiye'ye geldiği tarihte ülke profilini çizmekte, onun geldiği ortamın atmosferi konusunda şöyle demektedir:¹³ “*Böyle geldi Réthly Türkiye'ye, iptidai ve karmakarışık ilişkilere artık aşına; daha önceden gelen uzmanların düşüncesine göre pek çözümlenemez ağır*

¹² Kulin, s.59-60.

¹³ Kulin, s.61-62.

görevlerle.” Kulin’in Réthly’nin kişiliğini tanımlarken kullandığı ifadeler, yeni baştan kurulan bir ülkenin koşullarını çok iyi değerlendiren bir insan profili sunmaktadır.¹⁴

Antal Réthly’nin Türkiye’ye geldikten sonra, Macaristan’a gönderdiği ve Türk meteorolojisinin düzenlenmesi için yaptığı çalışmalardan bahseden ve *Az Időjárás* adlı meteoroloji dergisinde yayımlanan 11 Mart 1926 tarihli mektubu (Bkz. Ek-3), onun bu konuda “neyi üstlendiğini” çok iyi değerlendirdiğini göstermektedir. Réthly mektubunda böyle bir görevi kabul ediş nedenini “Türkiye’de cereyan eden büyük kültür faaliyetinde, geçmişin aksine, kardeş bir ulusun üyeleri sıfatıyla yer almak” olarak açıklamaktadır:¹⁵ Kulin, bu görev için Réthly’nin sahip olduğu nitelikleri şöyle açıklamaktadır:

Fakat elbette çok tanınmayan veya sadece anlaşılmaz bir şekilde hissedilebilir zorluk ve tehlike, bolca dahi çıkacak. Acaba yeterli ölçüde olacak mı bunlar; mücadele için meslekî bilgisi, hayranlık uyandıran başlangıcı, saygı uyandıran, prestiji olan sakalı ve Türk Hükümetinin mühürlü izni ve emri? Onlar çok yardım ediyorlar. Fakat böyle büyük girişim için bunlar dahi yeterli değil.

Fakat O, beraberinde iyi tedarik edilmiş yolculuk dağarcığında başka silahları da götürecektir.¹⁶

Réthly’nin I. Dünya Savaşı öncesi Macaristan’daki meslekî tecrübelerinden bahseden Kulin, Türkiye’deki zorluklar karşısında, onun sahip olduğu olumlu kişilik özelliklerine değinmektedir.¹⁷ Bu iyi nitelikleri Réthly’nin kısa sürede sevilmesine yol açmıştır. Kulin, bu konuda şöyle demektedir:

Réthly tipik profesöre has görünüşüyle Macarlar ve Türklerin muhitinde aynı şekilde kısa zaman içinde Ankara’da, yöredeki köylerde ve beldelerde ün kazandı. Doğuda büyük dürüstlükten ibaret güzelce ağaran sakalı sıradan köy halkı çerçevesinde de büyük saygı uyandırdı, sade halkın ne Türk ne yabancı büyük beylerden pek tecrübe etmediği nazik dostça tarzı ise basit şekilde onları büyüledi. Derhal ona isim de koydular. “Havabakan” (*Levegőnéző*), “Havagözleyen” (*Időjárásfigyelő*) anlamına gelen “Havabakan” ismini taktılar. Bu isim sonra silinmeksizin kaldı ve hemen bütün çevrede yayıldı. Réthly bunun haberini aldığı zaman en küçük kırılma olmaksızın çok güldü. Hatta, yabancı gâvura ilişkin büyük bir söz olan bu isim takmayla, sade, iyi kalpli Türk halkının onu kalbine buyur ettiğini iyi bilerek, onu memnuniyetle de kabul etti. Fakat o aynen Türklerin daha kültürlü katmanlarından da çabucak tutuldu. Her yerde büyük saygıyla sık sık Aksakallı Macar Profesör Efendiyi andılar. Böylece Profesör Réthly’nin Anadolu’ya ait gösterişli girişi parlak bir şekilde,

¹⁴ Kulin, s.63.

¹⁵ “Dr.Réthly Antal Levele a Török Meteorológiai Szolgálat Megszervezéséről”, *Az Időjárás*, 1926, s.39.

¹⁶ Kulin, s.63-64.

¹⁷ Kulin, s.64-65.

başarıyla sonuçlandı. İlk büyük savaşını kılıç darbesi olmaksızın, oyun rahatlığı ile kazandı.¹⁸

Meteoroloji Ağının Kurulması ve Anadolu Yolculukları

Ziraat Vekâleti, Meteoroloji hizmetinin düzenlenmesini Antal Réthly'e bıraktığı zaman, Roma Uluslararası Tarım Enstitüsü'nün istek ve kararlarını daima göz önünde tutması gerektiğini bildirmişti. Bundan sonra ilerde özel amaçların beklediği düzenlenmiş istasyonları adım adım bu doğrultuda geliştirmek mümkün olabilirdi. Meteoroloji ağı ve hizmetinin düzenlenmesi ile Vekâlet bir taraftan onların gözlemlerine dayanarak ayda bir, kısa süre içinde havanın seyri hakkında basit görüntüyü elde etmeyi, diğer taraftan ise istasyonların öğretim amaçlarına da hizmet etmesini istiyordu.¹⁹ Türk Hükûmeti temsilcisi 1924 yazında ilk defa meteorolojiye ait hizmetin düzenlenmesi için Réthly'den bir plan talep etmişti. Bu plana göre ilk etapta yapılacak işler Réthly'e göre şöyle olmalı idi.

İlk tavsiyeme göre üç rasathane kurulabilir: Ankara'da, İstanbul'da ve Erzurum'da. Yani biri batıda deniz seviyesinde, okyanus ikliminde; diğeri ülkenin yeni başkentinde, 1000 m. yükseklikte, temiz karasal iklimle en karakteristik step bölgesinde, üçüncüsü Erzurum, doğu sınırında 2200 m. yükseklikte, artık yüksek yere ait bir iklimde. Bu yer artık dünya var olduğundan beri İncil kayıtlarına göre en çok 40 güne kadar süren sağanaklardan sonra, bütün insanlığın şansına Nuh'un gemisinin takılıp kaldığı Ararat dağından (Ağrı) gerçekten uzak değil. Mayıs ve Hazirana denk gelen yumuşak halefi kırk ikindi (40 günlük öğleden sonraki yağmur) olmasına rağmen, gerçekte de olduğu gibi, bu büyük yağmurun hatırası bugün bile halk söylencesinde de yaşıyor.

Üç rasathane dışında on 1. ve kısmen 2. sınıf istasyon, ayrıca 50 yağmurölçer istasyonu planladım.²⁰

Réthly'nin bu çalışmalarından bahseden ve 1927 yılında *Az İdöjárás* dergisinde yayımlanan raporuna göre (Bkz. Ek-4) onun, "1926 Ocagında yaptığı çalışma programına göre Ankara'da Meteoroloji Enstitüsü'nün kurulmasından başka, İstanbul yakınında Halkalı'da ayrıca Erzurum'da birer rasathane niteliğinde birinci sınıf istasyondan, bundan başka 12 ikinci ve 45 üçüncü sınıf ve de 80 plüviyometre (yağmurölçer) istasyondan bahsetmesinden"²¹ ilk plana nazaran ihtiyaca göre sayının arttığı anlaşılmaktadır.²²

Réthly dikkate alınır, 1926 Ocak ayında oluşturulan plana göre yapılacak olanlar, plan süresince yürütülebilirdi. Ancak Türkiye'nin olağanüstü zor malî

¹⁸ Kulin, s.60-61.

¹⁹ Antal Réthly, "Törökország Meteorológiai Szolgálat", *Az Idöjárás*, 1927, s.162.

²⁰ "Dr. Réthly Antal Levele a Török Meteorológiai Szolgálat Megszervezéséről", *Az Idöjárás*, 1926, s.40.

²¹ Réthly, "Törökország Meteorológiai Szolgálat", *Az Idöjárás*, 1927, s.162.

²² "Dr. Réthly Antal Levele a Török Meteorológiai Szolgálat Megszervezéséről", s.40.

idaresi hesaba katılırsa, bunun bir yıl yerine iki yıl yürütülmesi gerekiyordu.²³ Réthly istasyonların ülkenin bütün bölgesinde mümkün mertebe düzenli dağılması için çaba harcadığından söz etmektedir. Böylelikle haklı olarak istasyonlardan elde edilecek verilerin Anadolu ikliminin tanınması için kıymetli olmaları ve ülkenin ikliminin ayrıntılı yazılmasına hizmet edebilecekleri umulabilirdi. Bu konuda Profesör Weickmann ve Prof. Zistler'in çalışmaları temel olmasına rağmen, yine de ilk ciddi deneme sayılabilirdi. Réthly, istasyonları ülke ikliminin tanınmasına güvenilir malzeme ile hizmet edebilen ve uluslararası meteoroloji taleplerine her bakımdan cevap verecek bir meteoroloji ağı oluşturmaya dikkat etmiştir.²⁴ Réthly bu arada Ankara Meteoroloji Enstitüsü'nden yazdığı 11 Mart 1926 tarihli mektubunda "geri dönüşünün belirsiz olduğu ve Derneğin önemli bir görevlisinin konumunu sürekli şekilde boş bırakmanın mümkün olamayacağı gerekçesiyle Macar Meteoroloji Cemiyeti Genel Sekreterliği'nden istifasının kabul edilmesini" rica etmiştir.²⁵

Réthly Türk meteorolojisinin düzenlenmesi için ilk aylarda yapılan organizasyon çalışmalarından da söz etmektedir.²⁶ Fransız firmasından her 13 istasyon için dahi teçizat sipariş edildiğinden ve bu cihazların özelliklerinden söz eden Réthly bu konuda ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu bilgiler aynı zamanda imparatorluktan devralınan meteoroloji hizmetleri hakkında ve yeni kurulan Cumhuriyet yöneticilerinin bu alanda yapmaya çalıştıkları hakkında önemli veriler içermektedir.²⁷

Böylece Réthly, önce Ankara'da aşağı yukarı deniz seviyesinden 970 m. yükseklikteki Etlük'te, Merkezî Kimya Laboratuvarı'nda yerleştirdiği, kendisiyle getirdiği cihazlarla, hemen gelişini izleyen günlerde, düzenli meteorolojik gözlemlerine başlamıştır. Ayrıca Ankara'da termometre kulübeleri hazırlatarak seçilen istasyon yerlerine dağıtmıştır. Cihazları daha sonra bizzat kurmuş ve asistanı yardımıyla gözlemleri öğretmiş, Ankara merkezine günlük şekilde hazırladığı veri sağlamayı başlatmıştır.²⁸

Ankara'daki gözlem istasyonu 1926 yılı Ocak'ında, bir ölçüde çalışmaya başladığı zaman İstanbul'a gitmiştir. Halkalı'da birinci sınıf istasyonu düzenleyerek birçok barometreyi karşılaştırdıktan sonra, Ocak ayı sonunda gözlemlerin başladığı Edirne'ye geçmiş, Mayıs ayında Ankara'da hazırladığı bütün barometrelerin Edirne'deki Fortin barometre ve hipsometre* ile olan karşılaştırmasından sonra Eskişehir'de tohum ıslah eden bir enstitüde bir meteoroloji istasyonu kurulmasına başlamıştır. Réthly'e göre istasyonun, şehrin tamamen dışında serbest bir alanda

²³ Réthly, "Törökország Meteorológiai Szolgálat", s.162.

²⁴ Réthly, aynı yer.

²⁵ "Dr.Réthly Antal Levele a Török Meteorológiai Szolgálat Megszervezéséről", s.43.

²⁶ agm., s.40.

²⁷ agm., s.40-42.

²⁸ Kulin, s.68.

* Hipsometre: Deniz seviyesinden olan yüksekliği belirtmek amacı ile kullanılan alet.

ideal bir mevkii vardı. Gözlemleri de büyük titizlikle yaptıktan sonra, her zaman İç Anadolu ağının önemli bir gözü olacaktı. O'nun için, burada termometreleri karamuk türü tadilat yapılmış bir kulübeye koyması ilginç bir tesadüf idi. Çünkü bu kulübe, vaktiyle Prof. Obst tarafından savaş sırasında düzenlenen akademiye ait şebeke için İstanbul'dan bir Macar marangozun hazırladığı kulübelerden biri idi. Réthly onlardan sadece bunu, bir örneğini bulabilmişti. Buradan, Anadolu'nun en önemli tahıl yetiştiren bölgesine Konya'ya, sonra ülkenin ilk şeker fabrikasının inşa edildiği ve fabrikanın Alman uzmanlarının acilen istasyon kurulmasını istedikleri Alpullu'ya gitmiştir.²⁹

Réthly'nin Eskişehir ve özellikle Konya izlenimi oldukça ilginçtir. O, Konya'daki çalışmaları sırasında tanık olduğu ve "Türk ve Macar ulusları arasında var olan birtakım ortak özellikleri" saptamıştır:

Eskişehir istasyonunda yapılan ilk kontrol sonucu çok iyi idi. Bununla birlikte Konya'da talimatlar vermenin yeterli olmadığına, aynı zamanda son çiviye çakmadıkça, bütün direkler ayakta durmadıkça istasyonu terk etmemek gerektiğine kanaat getirdim. Çünkü her şeye söz vermelerine rağmen- Türk hayır demeyi bilmiyor- uygulama için gerekli enerji eksik. Fakat, onu yurttan nöbetçi olarak yaptığım yolculuklarımda çok defa tecrübe ettiğim gibi, bu bizde de böyle. Ne demişti Lajos Kossuth, ulusun büyüklüğü önünde diz çöktüğü zaman? "gerçekleştirmek için aynı enerji olsun". Bu enerjisizlik Türklerle kardeş çizgimiz. Böylece Konya'da istasyonu yeniden düzenlemek gerekiyordu. Ama maalesef burada bu sefer dahi çok şansım bile yoktu; nasıl olabilirdi ki! Zira sadece Tarım okuluna belki haftalık bakan okulun müdürü vardı. Oysa yazlık işler devam ediyordu.³⁰

Bu arada İstanbul'da ziyaret ettiği Kandilli Rasathanesinden ve idarecisi Gökbilimci Fatin Bey'den (Gökmen) övgüyle söz eden Réthly³¹, Temmuz ve Ağustos aylarında "Enstitünün atılgan ve becerikli asistanı" diye nitelendirdiği Süreyya Bey ile Anadolu'nun güney ve batı bölgesine daha uzun bir yolculuk yaptı. Böylece Konya'dan sonra ikamet yerleri Adana şehri idi.³²

Réthly'nin kaleminden adım adım bu yolculuğu takip etmek mümkündür. Buna göre Réthly'nin güzergâhı Adana ve Antalya'dan sonra Denizli, Burdur, Aydın, Muğla, İzmir, Karacabey ve Bursa idi. Şebekenin kuzey-doğu kısmının düzenlenmesi ise 1927 yazına kalmıştı. Réthly'nin bu yolculuğu şöyle devam etmiştir:

Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında bu tarafa sıra geldi. İstanbul yakınında Boğaziçi'nin doğu çıkışında Büyükdere var. Buradaki Belgrad

²⁹ Réthly, "*Törökország Meteorológiai Szolgálatá*", s.163.

³⁰ Réthly, agm., s.164.

³¹ agm., s.163.

³² agm., s.164.

Ormanında artık bir 1. sınıf istasyonun aygıtlarını sağlayan Türk Ormanlık Yüksek Okulu var. Onları da yerleştirdim ve böylece 1. sınıfların sayısı artık dörde yükseldi. İstasyon aşağı yukarı 125 m. yükseklikte çok mükemmel bir şekilde bulunuyor.

Karadeniz kıyısında birkaç yağmur ölçen istasyonu hesaba katılmazsa Samsun, Trabzon ve Rize yeni istasyonlar. Bunlar arasında Rize en ilginç. Çünkü bu deniz yöresi tamamen çok değişik bir iklim bölgesi. Hemen hemen inanılmaz. Ama bunun da subtropik niteliği, Haziran'dan Eylül'e dek aylık ortalama sıcaklığın 20C°'yi aştığı artık kısmen Trabzon çevresinin de gösterdiği Karadeniz'in diğer güney sahil bölgesinden güçlü bir şekilde farklılık gösteriyor. Çünkü Trabzon'da sadece 880 mm. yıllık yağış düşerken, Rize'de (sadece 32 km. doğuda) 2000'e yakın ve Batum'da da artık 2400 mm. Küçük Asya'nın bu köşesinin kıyı boyu iklimi belki en ilginç, Köppen Virginia iklimi³³ olarak adlandırılır. Çünkü Virginia iklimiyle pek çok akraba çizgisi var. Burada Rize'de (ama artık Trabzon'da da) çay, pirinç (sulama olmaksızın) yetişiyor; portakal, limon ormanlık korularını oluşturuyorlar ve kendimde ağaçlardan portakal kopardım.

Bambu (hintkamışı) muazzam uzuyor ve muz da yarı olgunlaşıyor. Passifloralar çok güzel. Rize yakınında kıyı, deniz üzerinde çok dik bir şekilde yükleniyor ve ben oradayken maalesef kendimde bol bol yağmuru yaşadım. Günlerce sık sık çiseleyen yağmur düştü. (Hava basıncı 763 mm. idi ki o bana Salzburg'da bir tanınmış küçük şairi hatırlattı.) Dağlardayken ince ince yağın siste insanın yalpalaması hesaba katılmazsa, böyle yoğun günler boyunca çiseleyen yağmur dahi yoktu. Bir sonraki yeni kurulan meteoroloji istasyonları Trabzon, Gümüşhane, Erzincan ve Kars idi. Erzincan (1.441 m.) Euphrat (Fırat) yanında, ayrıca Erzurum (1936m) kayıtların da tutulduğu tamamen donatılmış istasyonlar. Erzurum'da bütün üniteleri tutanaklarda kaydediyorlar ve Valilik rasathane geliştiriyor. Hatırı sayılır tarımsal üretimin devam ettiği verimli yaylalar da bulunuyor. Fakat ilkel ulaşım koşullarında ne burada ne Erzincan'da tahılı pazarlayamıyorlar; ihtiyaçlarından fazlası var. Ve tahılın sudan ucuz fiyatı var. Erzurum'un da kışın havası çok sert. Ocak'ta ortalama minimum -18C° maksimum ortalaması da -9C°, oysa yaz ayları içinde Temmuz ve Ağustos ortalama maksimumları 25.1 ve 25.7C°; yazın hatta kavurucu gün de çok. Yağışların yüksekliğini maalesef tam olarak dahi bilmiyoruz. Çünkü kışlık gözlemler şimdiye kadar daima belirsiz idiler; ama sadece 300-400 mm. civarında olabilir; karakteristik, yüksek yaylaya ait karasal iklim, kışın altı aylık yağışlarla. İstasyon kurduğum en doğu yer Kars idi. Bu şehir yalnızca hâlihazırda Türk Milli Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Ruslardan Türklere geçti (1877'de 3 defa Rus mülkü hâline geldi) 2000 m. yüksekte bulunuyor, yağışlar da artık çok zengin ve olağanüstü verimli bölgesi eski Kars vilâyetinin. Gerçekten çok az Avrupalı'nın ulaşabildiği bu askerî idare altında duran bölgeden geri dönerken, doğuya ait sığır vebasını yenen Alman uzmana tesadüfen rastladım. Söz konusu kişi burada sığır vebasıyla

³³ Wladimir Peter Köppen tarafından 1918 yılında yapılan iklim sınıflandırması ve haritası.

karşı karşıya kalmıştı. Fakat tam da bu yazın çıkmak istemiyordu. İki istasyon dahi kurmam gerekiyordu; biri Kastamonu, Karadeniz'e ait İnebolu limanından 93km. güneye, artık şimdi Anadolu yaylasının kuzey kıyısında (800 m.) ayrıca bugünkü Türkiye'nin en tipik bir Türk şehri, ilk sultanların payitahtı, büyük ziraî üretimiyle, çok hoş iklimiyle Bursa'da.³⁴

Bu yolculuk sırasında Réthly'i üzen bir olay "Kastamonu'dan İnebolu'ya arabayla geri dönerken, başkalarının hatası yüzünden, arabaya iliştirilmiş valizlerden birinin muhtemelen dik bir uçurumda kaybolması idi. 1926 yılı, hipsometre vb. önemli yazı ve kitaplar bu valizde idi."³⁵ Réthly'nin Anadolu yolculuğu şöyle devam etmiştir:

Bu yıl yazın bu büyük yolculuğu bitirdiğim zaman, her birini 1000 km'den daha fazla at arabası, demiryolu, araba ve gemi yolculuğundan sonra eksiksiz şekilde belirlenmiş istasyonlarda yerleştirmeyi başardığım 5 Fuess barometre ile Halkalı'dan tekrar 5 cıva barometreyi Ankara'ya taşıdım. Burada o sırada inşa edilen Meteoroloji Enstitüsü'nü kısmen düzenledim. Sonra Eylül ayında Bakan acilen Manisa'da (kuru üzüm yetiştiren bölgenin merkezinde) bir 1. sınıf istasyon düzenlemem için görevlendirdi. Çünkü bir 6 ay önce sipariş edilen aygıtlar tam da Avrupa'dan gelmişti.

Bütün cihazları faaliyete geçirmek başarılı oldu. Anemometreyi (rüzgârın hızını ve yönünü ölçen alet) yer termometresini koyduk. Özel amaç için, gözlemleyen görevli yetiştiren ilk istasyon bu idi. Lajos Kossuth'un 2 yıl boyunca enterne edildiği Kütahya'da da istasyon kurdum. Ama sadece bir zamanlar en büyüklerimizin en seçkinine barınak sunan bu şehri görebilmek için olduğunu içtenlikle itiraf ederek. Artık hatırasını hiçbir yerde bulmayı bile başaramadım. Hiç kimse artık onun hakkında bir şey bilmiyordu. Kossuth ve Polonyalı mültecilerin hatırasını duyuran o hatıra tabelayı Rum Kilisesinin duvarından olan kireç gizlemişti. Şimdi Kütahya'da yine çok Macar yaşıyor. Çünkü çok vatandaşımızın iş elde ettiği Kütahya-Balıkesir demiryolu inşası başladı.³⁶

Réthly'e göre Anadolu'da düzenlenen istasyonlar daha başlangıçta, en önemli meteorolojik unsurların yanında, tarıma ait ilişkisi şüphesiz önemli olan unsurları da gözlemledikler. O zamana kadar bu bakımdan aslında meteorologların tanımadıkları yöreler hakkında bilgi sundular. Örneğin yüzeyinden 100 cm. derinliğe dek toprağın sıcaklığı, gece ısı yansımaları, güneş ışığı sıcaklığına ait maksimumları, güneş ışığı süresi ve buhar da muntazam bir şekilde, istasyonlarda gözlemlendi.³⁷

³⁴ agm., s.164-165.

³⁵ agm., s.166.

³⁶ agm., s.165.

³⁷ agm., s.162.

Ankara Meteoroloji Enstitüsü'nün Kurulması

12 Kasım 1925 tarihinden itibaren Ankara'da düzenli gözlemler Etlik Laboratuvarlarının binasında başlamıştı.³⁸ 1926 Ocağı'nda Ankara'daki gözlem istasyonu artık bir ölçüde Macar Meteoroloji Enstitüsü tarafından verilen aletlerle faaliyette idi.³⁹ Réthly buradaki çalışmalarını Ankara Meteoroloji Enstitüsü'nden yazdığı 11 Mart 1926 tarihli mektubunda ayrıntılı olarak açıklamaktadır.⁴⁰

Réthly yeni rasathanenin donatılması için pek çok önemli cihazın 1926 yılı için alındığını belirtmektedir.⁴¹ Rasadat-ı Cevviye ve Havaiye Dairesi'nin (Ankara Meteoroloji Enstitüsü) müdürü olan Réthly'nin⁴² kurduğu Enstitünün işleyebilmesi için, ehil halefler yetiştirmeyi planladığı anlaşılmaktadır:

Tabi ki bütün bunlarla ben bizzat tek başıma çalışamayacağım; artık kısmen çok yolculuğum sebebiyle hiç! Bununla birlikte artık iki uygun işgücünü de seçtim. Ki onların biri şimdi Mühendislik Yüksek Okulu'nda, İstanbul'da, matematik profesörü ve kolejin birinde fizik öğretmen seçkin bir Türk bilgini. Memnuniyetle baş asistan olarak haleflik ümidiyle, yani o şartla Enstitü'ye geliyor. Bunun dışında, Enstitü'de daima uygun uzmanların olması için gelecek yılda iki genci yurtdışı araştırma gezisine göndereceğim. Biri burada mezun olan mühendis, diğeri burada mezun olan bir tarım uzmanı. Az insanın olduğu ve sözü edilenlerin çeşitli işlerle uğraşmaları gerektiği Enstitü'de çalışmalarını için onları Münih ve Frankfurt'a göndermeyi planlıyorum.

Burada çok büyük önem vermem gereken tarıma ait meteorolojiyi ancak uygun tarımsal ön bilgilerle başarılı bir şekilde edinmek mümkün olduğu için, tarımcıyı göndermeyi önemli sayıyorum.

Türk Enstitüsü'nden ayrılmamdan sonra buranın iyi ellere geçeceğine eminim. Adı geçen bilgin Edirburg'dan mezun oldu, uluslararası kongrede değerli bir konferans verdi. 167 mezunuyla İngiliz ve birçok yabancı öğrenci arasında o, matematik ödülünü kazandı. Birkaç meslek kitabı ve okul kitabı yazdı. Denizcilik Okulunu da bitirdi. Yetkin ve ciddî bir insan.⁴³

Etlik Laboratuvarları binasında devlet tarafından Réthly ve asistanlar için ayrı daire verilmesine rağmen, sayılarının gittikçe artması üzerine laboratuvarın diğer kolları için de buradaki meteoroloji hizmeti zorlaşmaya başladı. Réthly'e göre bir Enstitü'nün şayet kendine ait bir meskeni varsa, ancak o zaman misyonuna uygun hareket edebilirdi. Bu yüzden Réthly, Ankara'da yeni bir enstitüsü binası inşa

³⁸ agm., s.166.

³⁹ agm., s.163.

⁴⁰ "Dr. Réthly Antal Levele a Török Meteorológiai Szolgálat Megszervezéséről", s.42.

⁴¹ agm., s.42.

⁴² Antal Réthly'e Nafia Vekâleti tarafından verilen takdirnâme (Bkz. Ek-6) (Magyar Meteorológiai Intézet Levéltára).

⁴³ agm., s.42.

edilmesi meselesini ilk aylardan başlayarak önemle takip ettiğini söylemektedir. (Bkz. Ek-2)

Fakat Ziraat ve Ticaret vekillerinin “*defalarca enstitüye gelmelerinden ve nihayet müsteşar Süreyya Bey’in 1927 baharında Maliye vekilinin ziyaret etmesinden sonra, böyle bir tasarrufla acilen teklif edilebileceği*” yönünde haber gelmesi, Réthly’nin bu yolda ağır işleyen bürokratik bir takım zorluklarla karşılaştığını göstermektedir.⁴⁴ Yapılacak yeni binanın planını Nafia Vekâletinde hidrografi bölümünün baş mühendisi Réthly’nin damadı György Tittes hazırladı.⁴⁵ 21 Nisan 1927’de yapılan ihaleyi bir Bulgar ve Türk müteahhit firması kazandı. Binanın Etlük yamacında olmasını isteyen Vekili, bu düşüncesinden vazgeçirmeyi başaran Réthly, 3 Mayıs’ta Enstitü binası için yer tespit etti. Bu yer Ankara’dan kuzey-doğuya, demiryolundan 2 km. uzaklıkta tamamen düz bir arazide idi. Ankara Kale Tepesi, Enstitü’den güneye düşüyordu. Oradan kuzeye Ağustos ve Eylül’de genellikle çakıllar altında en çok bir küçük suyun sızdığı Tabak-suyu akıyordu. Yeni rasathane ocak taşından çekilen temel çerçevesinde 125x 12.5m.²lik alana inşa edildi.⁴⁶ Bina hakkında ayrıntılı bilgi veren Réthly’e göre sadece istasyonları kurmak ve düzenlemek, o zamana kadar sık sık Türkiye’de denediklerinden, yeterli değildi. Düzenli olarak işlemlerine de dikkat etmek gerekiyordu. Bunun bir ön koşulu “gözlemlerle daimi temas” idi.⁴⁷

Réthly bu konuda 1927 yılında *Az Időjárás*’ta yayımlanan yazısında, arşivlerinde kullanılan evrak sayısının 1600’ü aştığını, bunun bir önceki yıl 995 olduğunu vurgulamaktadır. Organizasyon işi için ise Tarım Yüksek Okulunu bitiren 5 asistan Réthly’e yardımcı oldu. Réthly, aralarında “*en seçkinlerinin*” resmî saatler dışında da özveri ile çalışan Süreyya Bey ve Asım Bey olduğunu belirtirken, onlardan “gerçek dayanağım” diye söz etmektedir.⁴⁸ István Kulin de “Küçük Süreyya” diye anılan, devlet müsteşarı ile adaş, Avrupa dillerini konuşan Süreyya Bey’in Réthly’nin “işinde vazgeçilmez yardımcı meslektaşı” olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁹

Nihayet bu özverili çalışma meyvelerini vermeye başlamıştır. Enstitü’nün aylık raporlarını yayımlamışlardır. Bu aylık raporlardan, istasyonların gözlemlerinin ve gözlem raporlarının işlendiği bütün dışarıdaki kardeş enstitülere gönderildiği anlaşılmaktadır.⁵⁰ Réthly, Türkiye ikametgâhının son ayını telgraf çeken istasyonların tertip edilmesine ve yeni Enstitü’nün düzenlenmesine harcadı. Ayrıca yolculuk sırasında kaybolan almanasını yeniden kaleme alması gerektiğinden, bunun üzerine yoğunlaştı.⁵¹ Réthly’nin 26 Ekim’de Vekile sunduğunu belirttiği 1926 yılına

⁴⁴ “Törökország Meteorológiai Szolgálat”, s.166.

⁴⁵ Kulin, s.70; “Törökország Meteorológiai Szolgálat”, s.166.

⁴⁶ “Törökország Meteorológiai Szolgálat”, s.166.

⁴⁷ agm., s.165-168.

⁴⁸ agm., s.168.

⁴⁹ Kulin, s.68.

⁵⁰ “Törökország Meteorológiai Szolgálat”, s.168.

⁵¹ agm., s.165.

ait meteoroloji yıllığının, yeniden kaleme alınan bu yıllık olması gerekir. Söz konusu yıllık, bütün birimler hakkında, Ankara'ya ait gözlemlerin saat değerleri, birçok istasyon hakkında yıllık değerlendirme, yağış analizlerinin sonuçları, deprem verileri, İngiliz demiryollarının verdiği 15 yıllık yağış serileri, Erenköy'de bir İngiliz tarafından 16 yıl boyunca yapılan düzenli meteorolojik kayıtların yıllık olarak incelenmesi ve ortalamalarını içeren çok zengin bir malzemeyi içermekte idi.⁵² Böylelikle ilk Türk hava durumu aylık bülteni 1925 Kasım'ında, ilk yıllık 1926'dan itibaren Antal Réthly'nin editörlüğünde yayımlanmıştır.⁵³ Réthly, fenolojik* gözlemlerini de Enstitü'nün işleyişi bünyesine almıştır. İstanbul Borsası ve Bayındırlık Bakanlığı Hıgrografi Müdürlüğü'nün isteği üzerine telgraf hizmetini de düzenli hâle getirmiştir. Artık uluslararası büyük ve küçük telgraf çeken istasyonlar da bulunmakta idi.⁵⁴ Telgraf çeken istasyonların verileriyle bir harita oluşturuldu. Günlük gazeteler aylık hava durumu raporlarını geçmiş ay olarak yayımladılar. Enstitü, çalışmasının ilk iki yılında pek çok belge ve birçok uzman görüşü yayımladı. Bunun dışında hıgrografiye ait meteorolojik hizmetin organizasyonu, Ankara sislerinin sağlık konusuna ait önemi, Anadolu iklimi, Ankara'ya ait toz meselesi, rüzgâr motorlarının kurulması meselesi, merkezi ısıtma, baraj kurulması için yağış ve buhar gözlemleri vb. hakkında memorandum sundu. Yayınları arasında aylık raporlar Türk ve Alman dillerinde yayımlandı. Bunların dışında Enstitü'de 1925 Kasım ayından beri yağış ve bitki gelişimine ait gözlemler için talimatlar bulunmakta idi. Birçok talimat çoğaltıldı, birçok talimat da Réthly'nin el yazısı olarak kaldı.⁵⁵

Antal Réthly'nin Türkiye'deki Görevinin Türk Meteorolojisi ve Türk-Macar İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi

Antal Réthly, Türkiye'de bulunduğu iki yıl içinde 17.000 km yol kat etti.⁵⁶ Hemen hemen bütün Türkiye'yi baştanbaşa dolaştı.⁵⁷ Anadolu'nun değişik

⁵² agm., s.168.

⁵³ Zách, agm., s.9.

* Fenoloji: Doğal olayların tekrar etme zamanını inceler. Birçok olay iklimdeki küçük değişmelere hassastır. Özellikle sıcaklık fenolojik kayıtlarda birinci değerdedir.

⁵⁴ Bunlardan birincisi, aralarında Ankara'nın 7 istasyonun gözlemlerini radyoda günlük verdiği büyük uluslararası telgraf çeken istasyonlar idi. Ankara'nın gözlemleri 3 kez gönderiliyordu. Ankara için anahtar: JJJ, BBBDD, TwwTT, cbWVP, AnaNf₃, R₂R₂mmz. Edirne, İzmir, İstanbul-Halkalı, Adana, Kayseri, Rize ve Erzurum için: JJJ, BoBoBoDD, Fw TTd₂, cbbR₂R₂, M₂M₂mm.

II. Küçük telgraf çeken istasyonlar (bütün II. ve III. dereceliler) için anahtar: MaMi, NNN, WSH (NNN = yağış onda bir milimetrede, W = rüzgârın yönü, S = rüzgârın gücü ve H = gökyüzünün durumu), bkz. "Törökország Meteorológiai Szolgálat", s.168.

⁵⁵ agm., s.169.

⁵⁶ Antal Réthly'e Nafia Vekâleti tarafından verilen takdirnâme'yi gösteren belge ile aynı sayfada yer alan Macarca metin, *Magyar Meteorológiai Intézet Levéltára*.

⁵⁷ Zách, s.9.

yörelere göre gördü. Kulin'in deyişiyle “*sadece bütün Anadolu'yu kaplayan koyun kokusuna alışamadı ve katlanamadı.*”⁵⁸

Réthly, 17.000 km. tutan bu yolculuklarının sonucunda Türkiye’de 4 birinci, 13 ikinci, 18 üçüncü sınıf klima istasyonu ile 100 yağış ölçen istasyonu kurdu.⁵⁹ 1927 yılında yaklaşık 100 yağışölçer istasyon dışında, Türkiye şu şekilde bir meteoroloji ağı ile örülmüş durumda idi:⁶⁰ 4 adet birinci sınıf istasyon: Halkalı, Büyükdere, Manisa, Erzurum; 13 ikinci sınıf istasyon: Edirne (Drinápoly), Alpullu, Bursa, Kepsud ve Eskişehir, İzmir, Konya, Adana, Kayseri, Kastamonu, Rize, Erzincan, İzmi; 18 üçüncü sınıf istasyon: Ordu, Adapazarı, Bilecik, Aydın, Muğla, Denizli, Kütahya, Burdur, Antalya, Antep, Urfa, Diyarbakır, Çankırı, Bolu, Ankara-Orman Çiftliği, Trabzon, Samsun, Maraş, Çumra ve ayrıca Ankara’da Meteoroloji Enstitüsü. (Bkz. Ek-5)

Bunlardan Halkalı, Erzurum, Edirne, İzmir, Adana, Kayseri, Rize ve Ankara Meteoroloji Enstitüsü uluslararası meteoroloji istasyonları idi. Böylece Réthly’nin Ankara’da kurduğu Rasathane ve çalışmaya başlayan 135 istasyon, Türkiye’deki 2 yıllık meteoroloji hizmetinin “ölümsüz hatırası” olarak kaldı.⁶¹ Gelen verileri hazırlayıp farklı uzmanlara ve ilgili makamlara sunan Réthly’nin⁶² bu konuda ekonomik, coğrafi ve kültürel koşulların yapılmak istenilenleri ne derece kaldırdığına vurgu yapması oldukça önemlidir.⁶³

Kendi isteğiyle yapılmış yağış gözleminin hazırlanmasıyla İstanbul-Erenköy iklim bağlantıları hakkında tablo sunan Réthly’nin, Ankara şehrinin sis oluşumu sebepleri, insan organizması üzerine zararlı sonuçlarını, tehlikenin azalma imkânlarını da tespit ederek göstermesi Macar uzmanlar tarafından “artık günümüzde küresel bir şekilde meydana çıkan çevre korunmasının erken belirtisi” olarak değerlendirilmektedir.⁶⁴

Réthly, 1927 yılında Roma’da Uluslararası Tarım Kongresi’nde Türkiye’yi temsil etti. Türkiye adına bir seksiyonun başkan yardımcılığına seçildi. 1927 yazında başarılı çalışmalarından dolayı, Atatürk tarafından birkaç Macar uzmanla birlikte

⁵⁸ Kulin, s.68-70.

⁵⁹ Antal Réthly’e Nafia Vekâleti tarafından verilen takdirnameyi gösteren belge ile aynı sayfada yer alan Macarca metin, *Magyar Meteorológiai Intézet Levéltára*.

⁶⁰ “*Törökország Meteorológiai Szolgálat*”, s.163.

⁶¹ Kulin, s.70.

⁶² agm., s.70.

⁶³ “*Törökország Meteorológiai Szolgálat*”, s.162-163.

⁶⁴ “Emlékbeszédek Réthly Antal Temetésén 1975. Szeptember 30-án.”, *Réthly Antal Emlékkönyv*, s.251; Antal Réthly’nin 30 Eylül 1975 tarihinde yapılan defin töreni sırasında László Kádár tarafından yapılan konuşma.

yüksek devlet nişanı ile ödüllendirildi.⁶⁵ Nafia Vekâleti tarafından, yaptığı başarılı çalışmalardan dolayı takdîrname verildi.⁶⁶ (Bkz. Ek-6)

Az Idjâras'ta yayımlanan ve Türkiye'deki çalışmalarından bahseden rapor niteliğindeki yazıları göz önüne alındığı zaman⁶⁷ Antal Réthly'nin, birtakım zorluklara rağmen⁶⁸ Türkiye'deki görevinden ve Türklerden memnun olduğu ortaya çıkmaktadır. Türk halkının gönlünde *Aksakallı Havabakan* olarak taht kurmasından da bu anlaşılabilir.⁶⁹ Réthly'nin "beklentileri" ile elde ettikleri arasındaki uyum, bu memnuniyetini yansıtmaktadır:

Bir iki Peştehi dostum buraya gelmem ve 26 yıllık hizmetten sonra, görevimi bırakmam konusunda beni çok ta caydırmıştı. Fakat işime ve becerime burada geniş bir alan açılacağını ümit ettim. Buraya geldim. Pişman değilim. Gerçekten inanamayacağım anlayışla karşılaştım. Bütün önerimi kabul ediyorlar ve gerçeğe dönüştürüyorlar.....

Burada söylenenlerle, Asya'ya geldiğimi zannettiğim zaman çok yanıltıldığımı kanıtlamak istedim.

Hayır! Düşündüğümden çok daha iyi ilişkiler içine gelmişim.⁷⁰

Réthly Türkiye'ye ait çalışmasını özetlerken büyük bir alçakgönüllülikle "çalışmalarını bir çatı altında toplayabilmesini" kendisine yardımcı olanlara bağlayarak, içtenlikle teşekkür etmektedir.⁷¹ Réthly'nin Türkiye ikametgâhı sırasında dostlarından biri olan István Kulin'in Réthly ile ilgili anılarında uzunca söz ettiği gibi, ailesi ve dostlarının en büyük yardımcısı olduğu anlaşılabilir. Kulin'in,

⁶⁵ Kulin, s.71; Zách, s.9

⁶⁶ Macar Meteoroloji Enstitüsü Arşivi'nden elde ettiğimiz 31 Ekim 1927 tarihli belgeye göre, Antal Réthly'e, Nafia Vekâleti tarafından, yaptığı hizmetlerden dolayı bir takdîrname verildiği anlaşılabilir. Bu belgede şöyle denilmektedir: "T.C. Rasadat-ı Cevviye ve Havaiye Dairesi'nin Müdürü Prof. Réthly Efendi 1 Teşrinisani 926 tarihinden 31 Teşrin evvel 927 tarihine kadar Nafia Vekâlet-i Celilesi Nafia Müdüriyet-i Umumiyesi rasadat-ı müteahsısı vazifesini ifa ederek müddet-i mezkûre zarfında su işlerine aid ve faideli yağmur tebahhurat, hararet ve diğer rasadat-ı havaiye ve cevviye hakkında istatistikler vücuda getirmiş ve kendisine tevdi olunan bilcümle vazaif-i memnuniyeti bahş bir suretle ifa etmiş olduğundan hüsnü hizmetini takdiren ve taltifen işbu vesika biltanzim yedine ita kılındı." Osmanlıca metnin yanında yer alan Macarca metnin alt kısmında "Türkiye Cumhuriyeti Bayındırlık Bakanlığından alınan takdîrnamenin orijinal nüshası ve metnin Macarca tercümesi" denilmesine rağmen yukarıda yer alan Macarca metin Osmanlıca metnin Macarca tercümesi değildir. Macarca tercümesi yapılmamıştır. Adı geçen Macarca metnin tercümesi şöyledir: "Antal Réthly Türkiye'de iki yıllık görevi sırasında 17.000 km. yolculuk etti, 4 birinci, 13 ikinci, 18 üçüncü sınıf klima istasyonu ayrıca 100 yağışölçeri kurdu. Talimatlarına binaen, Macar mühendis György Tittes'in planlarına göre Ankara'da Meteoroloji Rasathanesi inşa edildi, yayarak "Macar Profesör Efendi" "Aksakallı Havabakan'ın" (başka bir deyişle Sakallı Havagözleyen) hatırasını...", *Magyar Meteorológiai Intézet Levéltára*, adı geçen belge, (Bkz. Ek-6).

⁶⁷ "Dr. Réthly Antal Levele a Török Meteorológiai Szolgálat Megszervezéséröl", s.39-43; "Törökország Meteorológiai Szolgálat", s.162-169.

⁶⁸ Kulin, s.70; "Törökország Meteorológiai Szolgálat", s.166.

⁶⁹ Kulin, s.60-61.

⁷⁰ "Dr. Réthly Antal Levele a Török Meteorológiai Szolgálat Megszervezéséröl", s.43.

⁷¹ "Törökország Meteorológiai Szolgálat", s.169.

Réthy ve ailesi ile, dost çevresine ait izlenimleri 1925’li yılların Ankara’sında var olan Türk-Macar ilişkilerinin güzel atmosferini, ayrıca Réthy’nin ailesi ve dost çevresini yansıtmaktadır.⁷² Réthy, Kulin’e göre “çok fedakârlık isteyen Türkiye çalışmasını” tamamladıktan sonra⁷³, Türk Hükûmetinin yeni bir 5 yıllık sözleşmesini Müdür Lajos Steiner ve Tarım Bakanının isteği üzerine⁷⁴ ve yurdunda yapılacak önemli işleri nedeniyle kabul edemedi.⁷⁵

1927 yılı sonunda Macaristan’a geri dönünce Anadolu’ya ait faaliyetlerinden meteoroloji dergisi *Időjárás*’ta ve 1931’de “Két Évi a Kisázsiai Törökországban” isimli broşürde söz etti.⁷⁶ Geri döndüğü zaman Macar Coğrafya Derneği’ni (*Magyar Földrajzi Társaság*) genel sekreterlik krizinde bulan Réthy, kendisine önerilen genel sekreterlik görevini, meteorolog olduğu hâlde, memnuniyetle üstlenerek 4 yıl boyunca büyük coşku ve başarıyla yerine getirdi.⁷⁷ 5 Nisan 1934’te Macar Coğrafya Derneği onur üyeliğine, 1936 yılında Millî Çevre Koruma Konseyi (*Országos Természettudományi Tanács*), 1937 yılı Eylülünde Uluslararası Barometre Mukayesesi Komitesi’nin (*Nemzetközi Kontinentális Barométer Összehasonlító Bizottság*) ikinci Avrupalı üyeliğine seçildi. 60 yaşında 2 gezgin barometreyi omuzlayarak kişisel olarak Budapeşte-Viyana-Venedik-Roma-Tripolis-Sofya-Atina-İstanbul-Viyana ve Budapeşte arasındaki karşılaştırmaları bitirdi.⁷⁸ Sözleşmesinin süresi bittikten sonra, yurduna geri dönüşünden önceki haftalarda Réthy’den aldığı meteorolojik bilgilerin daha sonra meteoroloji kariyerinin temelini meydana getirdiğini söyleyen Macar uzman István Kulin, Réthy için şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

O’nun yüreklendirmesi üzerine ve teşvik etmesiyle yağış ölçen şebekesini önce 1930’lu yıllarda, sonra 1938 sonrası, Yukarı Macaristan (Felvidék: bugün Slovakya), Karpatalı (Kárpatalja, kuzeydoğu Macaristan, bugünkü Ukrayna) ve Erdel’in bir kısmının geçici bağlantısı münasebetiyle ve nihayet İkinci Dünya Savaşının tahribatlarından sonra üç kez yeniden düzenlediğim zaman, çok fedakârlık isteyen Türkiye çalışmasını sadece evde gerektiği gibi değerlendirebilmişim. Kendim de haftalarca süren yolculuklar sırasında ücra köylere, uç beldelere seyyah tarzında sırt çantasıyla, at arabasıyla, bisikletle ve pek çok münasebetle yaya olarak çokça gitmişim. Gecelerimi çok kez tahta kurusu olan kalabalık konaklama yerlerinde, pire ile dolu ağlarda, ücra küçük bekleme salonlarının sıralarında çok kez uykusuz geçirmişim. Veya Ruszin’ler (Macaristan’ın kuzeydoğusunda yaşayan bir azınlık) tarafından yere dökülen çam

⁷² Kulin, s.64-68.

⁷³ Kulin, s.71.

⁷⁴ Zách, s.9.

⁷⁵ Kulin, s.71.

⁷⁶ Kulin, s.71.

⁷⁷ “Emlékbeszédek Réthy Antal Temetésén 1975. Szeptember 30-án”, *Réthy Antal Emlékkönyv*, s.251; Antal Réthy’nin 30 Eylül 1975 tarihinde yapılan defin töreni sırasında László Kádár tarafından yapılan konuşma.

⁷⁸ Zách, s.12.

sürgünleri üzerinde, örtü olmaksızın gece boyunca tır tır titremiştim. Fakat her zaman güç vermişti içime; müdürüm, sonra müdürümün yöreklendirmesi, Türkiye ve buradaki örneği.⁷⁹

Réthy'nin meteoroloji alanında değerli bilgiler yetiştirdiğini vurgulayan Kulin⁸⁰ şöyle bir değerlendirmeyi de ihmal etmemektedir:

Meslekî bilgilerin ötesinde bizlere uzun yaşamın sırrını da öğrettin. Ki o kanaatkâr, tutkularından muaf sağlıklı yaşam, iş sevgisi, devamlı gayretli ve onurlu bir şekilde çalışma ve bundan doğan temiz sevinçten başka bir şey değil. İç problemleri yoluna koyan, açık, bilge yaşam felsefesi, insan sevgisi ve etraftan geri ışık saçan saygı, onur ve sevgi! Bunlar besliyor, sürdürüyor devinimde ve dengede yaşam güçlerini!...⁸¹

Bu kişisel özellikler, “Aksakallı Havabakan” Antal Réthy'nin kişiliğinde örnek bir bilim adamının portresini de ortaya koymaktadır. Böylece “gençlik çağında Avusturya-Macaristan Krallığının, olgunluk çağında iki dünya savaşının, yaşlılık çağında sosyalizm devrinin” tanığı olan⁸² “Üç çeyrek yüzyıla yakın meteoroloji çalışması sırasında olağanüstü ve her araştırmacı için örnek bir çalışkanlıkla” hareket eden Réthy'nin⁸³, “en büyük ve en kalıcı faaliyeti, genç araştırmacılara şahsiyeti ve öğütleriyle bilimsel alanda örnek olması ve özendirmesi idi.”⁸⁴ Tıpkı yaşamı boyunca pedagojisinde temel ilke edindiği şu sözde olduğu gibi:⁸⁵ “Verba movent, exempla trahunt”: “Sözler harekete geçirirler, ama örnekler kendileriyle sürüklerler!...”

Sonuç

Ünlü Macar meteorolog Prof. Dr. Antal Réthy, Türk Hükûmetinin davetiyle meteoroloji şebekesini düzenlemek için 1925-1927 yılları kapsayan bir sözleşme ile Türkiye'ye gelmiştir. Ankara'da Meteoroloji Enstitüsü'nü kuran Antal Réthy, örgütlenme çalışmalarını yürütmek için Anadolu'nun hemen her tarafını dolaşmış, meteorolojik aletleri bizzat kendisini kurmuş; yaptığı yolculuklar sırasında Türkiye'nin bitki örtüsü, su kaynakları, toprağın yapısını da inceleme fırsatı bulmuş, Anadolu'nun zengin kültürünü de yakından tanımıştır. Réthy'nin bu bakımdan Anadolu gezisine ait izlenimleri sadece jeoloji, hidrografi, klimatoloji, meteoroloji

⁷⁹ Kulin, s.71-72.

⁸⁰ Kulin, s.73.

⁸¹ agm., s.73.

⁸² “Emlékbeszédek Réthy Antal Temetésén”, s.249; Antal Réthy'nin 30 Eylül 1975 tarihinde yapılan defin töreni sırasında László Kádár tarafından yapılan konuşma.

⁸³ József Bucsy, “Periódusok És Szakaszok o Troposzféra Légáramlásában Budapest Fölött”, *Réthy Antal Emlékkönyv*, s.219.

⁸⁴ Zách, s.11.

⁸⁵ Kulin, s.73.

açısından değil, aynı zamanda tarihî ve coğrafi açıdan da önemli veriler sunmaktadır.

Réthy'nin raporlarında meteoroloji ağını kurmak için yaptığı planlar ve sonuçta Ankara Meteoroloji Enstitüsü dışında yurt çapında kurulan 135 istasyon göz önüne alınırsa Réthy'nin iki yıl içinde hemen hemen amacına tamamen ulaştığı görülmektedir. Kurulan istasyonlar sayesinde gerekli meteorolojik veriler düzenli bir şekilde elde edilmeye başlanmıştır. Bu amaca ulaşma sırasında Réthy ekonomik, kültürel, coğrafi, bürokratik bir takım zorluklarla karşılaşmasına rağmen, bir bilim adamının sahip olması gereken sabır, dayanıklılık, çalışkanlık, alçakgönüllülük gibi nitelikleriyle örnek bir kişi olarak iki yıllık Türkiye ikametgâhı sırasında *Aksakallı Havabakan* sıfatıyla Türk halkının sevgisini ve saygısını kazanabilmiş; kendisi de Türkiye ve Türkler hakkında güzel düşünceler edinmiştir. Bu bakımdan Réthy'nin Türkiye'de geçirdiği iki yıl Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında Türk-Macar ilişkilerinin değerlendirilmesi açısından da önemlidir.

Réthy'nin Türkiye'deki iki yıllık faaliyeti, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ülkenin inşası için nasıl hummalı bir çalışmanın devam ettiğini, Réthy'nin kişiliğinde, bunun ne kadar büyük özveri ile gerçekleştirildiğini, kıt kaynaklara rağmen ülkenin modernizasyonu için “en hakiki mürşidi ilim” kabul eden Atatürk'ün bilimselliği temel alarak nitelikli insan gücünden yararlanma davasını, ve çağdaş olanı yakalama düşüncesini yansıtmaktadır. 1925'te Türkiye'ye davet edilen Réthy'nin o zamana dek 26 yıllık tecrübesi olan ve hem ülkesinde hem de dünya çapında seçkin bir bilim adamı olduğu unutulmamalıdır. Réthy'nin kişiliğinde beliren sabır, dayanıklılık, azim ve çalışkanlık duygusunun Cumhuriyetin kuruluş yıllarında cereyan eden bu hummalı faaliyetin temel dayanağı olduğu görülmektedir. Bu faaliyetin içinde Réthy ve Macar uzmanların payı oldukça fazladır. Réthy böyle bir ortamda bitip tükenmek bilmeyen bir enerji ile çalışarak gönül huzuru ile ülkesine dönmüştür. Bu faaliyetlerin görgü tanığı ve Réthy'nin dostu, aynı zamanda öğrencisi Macar uzman István Kulin'in bu açıdan Réthy'yi tanımlarken “O'nun Anadolu'da, antik kültürler arazisinde ölümsüz fidanlar diktiği ve adını Türk meteorolojisine altın harflerle yazdırdığını”⁸⁶ vurgulaması oldukça yerinde bir tespittir.

Antal Réthy'nin ölümü (1975) münasebetiyle, 30 Eylül 1975'te yapılan defin töreninde, Béla Bell, Réthy'nin, ülkesi için önemini şöyle değerlendirmektedir:

Antal Réthy, Macar meteoroloji tarihinin tecessümü idi. Zira bu tarihin dörtte üçlük kısmında, Antal Réthy'nin kişiliğinde 75 yıl boyunca aktif tanığına, ilk 30 yıl boyunca çalışkan işçiliğine, 15 yıl boyunca yöneticiliğine, çeyrek yüzyıldan daha fazla hayran olunacak çalışkanlıkta olan bilgin araştırmacısına saygı gösterdim ve gösterebiliriz. Çağdaş Réthy Antal'ın hayran olunacak hatırası, geçen tecrübelerinin zengin hafızası, anılarımızın objektif kaynağı idi. Ölümüyle Macar meteoroloji tarihinin ilk, klasik çağı

⁸⁶ Kulin, s.72-73.

kapandı. O, bilimimizin kuruluşunun, başlangıçtaki başarılarının ve zorluklarının son yaşayan tanığı idi.⁸⁷

O sadece Macaristan açısından değil, Türkiye açısından da bir devrin tanığı idi. Atatürk'e hayrandı. O'nun yaptıklarını iyi değerleştirmişti. Görevi, zor şartlara rağmen kabul edilmiş sebebi de, muazzam boyutta ülkeyi modernleştirme çabası için büyük bir enerji ile çalışan Atatürk'ün yaptıklarını takdir etmesi idi. Bu faaliyetin içinde yer alarak yeni başkent Ankara'nın değişimine tanık olmuş, Anadolu'yu bizzat görmüştü. Bu yüzden *Aksakallı Havabakan* Antal Réthly, yeniden inşa edilen bir ülkenin, 1925'li yılların Türkiye'sinin görgü tanığı idi.

Bunlardan çıkarılabilecek sonuç, bugünkü nesillerin çağdaş olanı yakalama da bilimi ve bilimden elde edilen verileri temel yapan yeni Türkiye'nin kurucularına; Türk meteorolojisinin ise bitip tükenmez bir enerji ve çalışkanlıkla hizmet eden bu seçkin bilim adamına şükran borçlu olduğudur.

Kaynaklar

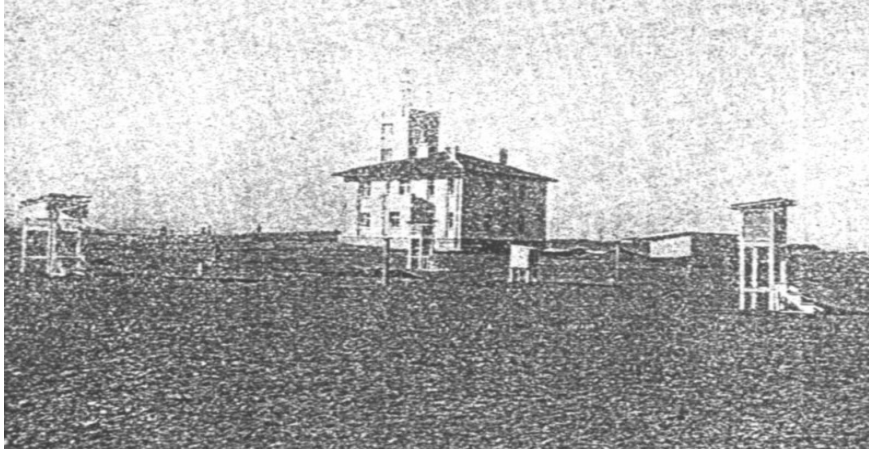
- BUCSY, József (1975) *Periódusok és Szakaszok a Troposzféra Légáramlásában* Budapest Fölött, *Réthly Antal Emlékkönyv*, Magyar Meteorológiai Társaság, Budapest, 219-232.
- DAGOBERT, Von Mikusch (1937) *Kemál Atatürk Gazı Musztafa Kemál Fél Évszázad Törökország Történelméből*, Budapesst, 1937.
- Emlékbeszédek Réthly Antal Temetésén 1975. Szeptember 30-án. (1975) *Réthly Antal Emlékkönyv*, Magyar Meteorológiai Társaság, Budapest, 247-254.
- GÜNGÖRMÜŞ, Naciye (1991) *Magyar Tudósok Szerepe a Török Nyelvújítási Mozgalomban*, *Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Augusztus 12-16, Szeged, 1295-1301*.
- KEREKESHÁZY, József (2000) *Atatürk, Az Igazi Kemál, Egy Köztársaság Születése*, Terebess Kiado, Budapest.
- KULÍN, István (1975) *Réthly Professzor Törökországban Akszakallı Havabakan*, *Réthly Antal Emlékkönyv*, Magyar Meteorológiai Társaság, Budapest, 59-73.
- Réthly Antal Levele a Török Meteorológiai Szolgálat Megszervezéséről (1926) *Az Időjárás*, 39-43.
- Magyar Meteorológiai Intézet Levéltára* [Macar Meteoroloji Enstitüsü Arşivi]
- RÉTHLY, Antal (1927) *Törökország Meteorológiai Szolgálat* (1927) *Az Időjárás*, 162-169.
- ZÁCH, Alfréd (1975) *Dr. Réthly Antal Életutja*, *Réthly Antal Emlékkönyv*, Magyar Meteorológiai Társaság, Budapest, 5-15.

⁸⁷ "Emlékbeszédek Réthly Antal Temetésén 1975. Szeptember 30-án", *Réthly Antal Emlékkönyv*, s.247-248; Antal Réthly'nin 30 Eylül 1975 tarihinde yapılan defin töreni sırasında Béla Bell'in yaptığı konuşma.

Ekler

Ek- 1: Antal Réthly (3 Mayıs 1879- 21 Eylül 1975)
Réthly Antal Emlékkönyv, *Magyar Meteorológiai Társaság*,
Budapest 1975, s.39.

Ek- 2: Ankara'da Meteoroloji Enstitüsü Binası
"Törökország Meteorológiai Szolgálat" *Az Időjárás*, 1927, s.167

Ek- 3: Réthly Antal'ın Türkiye'deki meteorológik çálışmalarından söz eden yazısı, *Az Időjárás*, 1926, s.39.

Dr. Réthly Antal levele a török meteorológiai szolgálat megszervezéséről.

Mélyen Tisztelt Közgyűlés!

Midőn március 9-én *Az időjárás*-nak idei első tartalmas füzeté a kezembe jutott, két dolog miatt lelkiismereti furdalást éreztem. Az egyik az, hogy nevem méltatlanul szerepel ezen immár 30 éves multa visszatekintő szaklapunkon, mert hiszen ez már a második füzet, amelynek megjelenésében semmi részem sincs, a másik dolog pedig az, hogy főtitkári jelentésemet nem írtam meg. Sajnos, úgy ahogyan azt megírnom kellene, nem is írhatom meg, hiszen nem állanak a Magyar Meteorológiai Társaság első éves történetét magába foglaló választmányi jegyzőkönyvek és levelezések rendelkezésemre. Szabályszerű főtitkári jelentésről nem is lehet szó. De igen kérem a mélyen tisztelt Közgyűlést, adjon arra alkalmat, hogy ebből a nagy távolságból — légvonalban is 1.330 km., míg vasúton 2.000 km., valamint ebből a nagy magasságból, csak 31 méterrel vagyok az 1.000 méteres szint alatt — egyet-mást elmondjak.

Tavaly, amikor a Magyar Meteorológiai Társaság megalakult és megtisztelt a főtitkári állással, bensőleg megfogadtam, hogy a Társaságot felvirágoztatom, anyagilag megerősítem és a lapot változatossá téve, annak jövőjét is biztosítom. Hogy ezen fogadalmamat nem válthattam valóra, annak a legújabb magyarországi törökjárás az oka. Évszázadokkal ezelőtt is vittek a törökök magyarokat, mint rabokat Törökországba és nevelték belőlük a legfélelmetesebb katonáikat, a janicsárokat. Ezek az önhibájukon kívül renegát magyarok a törököknek csak büszkeségére voltak.

Most, hogy ez az ország végigszenvedte immár közel két évtizedes háborúit, a legválságosabb időkben egyszerre két hatalmas embert adott neki a sors. Az egyik *Kemal*, „a basa“, a köztársaság elnöke, és *Izmed* basa, a mindenható miniszterelnök, Mindkettő erélyes kézzel vezeti ki évszázados elmaradottságából hazájukat, és a nyugati kultúrát ültetik el, de igazán nemzeti öntudattal. Most ismét hoztak ide magyarokat. De nem mint rabok jöttünk ide, a *Rákóczi*-t és *Kossuth*-ot vendégül fogadó földre, hanem mint egy testvérnemzet tagjai, hogy részt vegyünk az itt folyó nagy kultúr-munkában. Van itt százakra menő fizikai és szellemi munkás és a tudományoknak számos ága van itten képviselve. Angora utcáin ma valóban megszokottabb a magyar szó, mint például Pest-Budán a német szó. Én is, mint akit erre felszólítottak, örömmel vállalkoztam arra, hogy megszervezzem ennek a hatalmas — kilencszer akkora, mint a mai Magyarország — és roppant gazdag birodalomnak meteorológiai szolgálatát. Engedje meg a mélyen tisztelt Közgyűlés, hogy erről a munkámról és talán inkább a terveimről ma beszámoljak. Furcsa főtitkári jelentés, mert hiszen másról beszélek, amikor tölem a mult évi társaságbeli sáfárkodásomat kérik számon.

Ek- 4: Dr. Réthly Antal'ın Türkiye'deki meteorolojik alışmalarından sz eden yazısı. [*Az Idjrs*, 1927, s.162.]

Törökország meteorológiai szolgálata.

Kis-Ázsiában eltöltött kt évi működésem eredményéről hajtank ez alkalommal beszámolni. Terveimrl, valamint a szervezési munkálatok első hónapjairól már irtam „*Az Idjrs*”-ban.¹⁾ Mikor a török földmivlsgyi minisztérium reám bízta a meteorológiai szolgálatnak megszervezését, csak azt kötötté ki, hogy a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet kivánságait és htrozatait mindig szem előtt kell tartanom. Tekintve azonban azt, hogy a mezőgazdasági meteorológia irányvonalai még mindig nem alakultak ki teljesen, — amint arról a mostani római kongresszuson még jobban meggyőződhettem — elsősorban arra voltam figyelemmel, hogy olyan hálózatot szervezzen meg, amely a nemzetközi meteorológiai követelményeknek minden tekintetben megfelel és melynek állomásai az ország éghajlatának megismeréséhez megbizható anyaggal szolgálhatnak. A berendezett állomásokat azután lépésről lépésre abban az irányban lehet fejleszteni, amelyet majd a különleges célok megkivnnak.

A Kis-Ázsiában berendezett állomások már kezdetben a legfontosabb meteorológiai elemek mellett néhány olyant is megfigyeltek, amelyeknek mezőgazdasági vonatkozása kétségen kívül fontos, de azonkívül minden meteorológus is örömmel veheti azokat, mert oly vidékekről adnak felvilágositást, amelyeket eddig ebből a szempontból egyltln nem ismertek. Így pl. a talaj-hőmérséklet (felszínétől 100 cm. mélységig), az éjjeli hkisugrzs, a napsugrzs hőmérsékleti maximumai, a napfénytartam és a párolgás ugyancsak rendszeresen megfigyeltetnek llomsainkon.

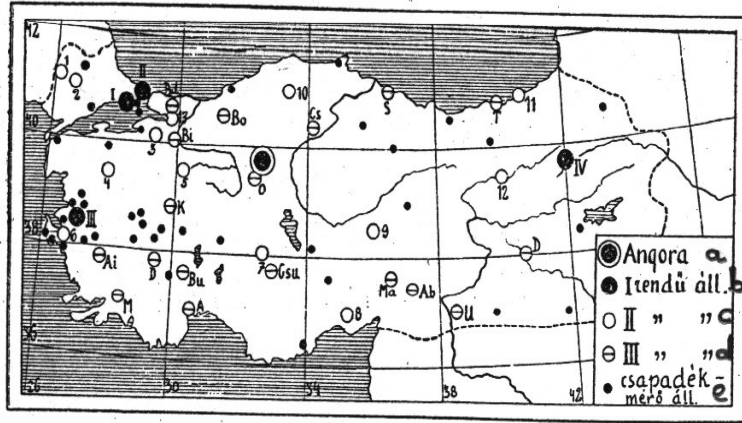
A meteorológiai hálózat és szolgálat megszervezésével a minisztérium egyrészét azt akarta, hogy azoknak megfigyelései alapján havonta rövid időn belül már tiszta képet nyerhessen az idjrs lefolyásáról, msrszt pedig az állomások az oktatás céljait is szolgálják. Iparkodtam arra, hogy az állomások az ország egész területén lehetőleg egyenletesen oszoljanak meg és így joggal remélhetjük, hogy az általuk szolgáltatott adatok Anadolia éghajlatának megismeréséhez felette értékesek lesznek és alapul szolgálhatnak az ország éghajlatának részletes mgrsra. Igaz ugyan, hogy *Weickmann* s *Zistler* professzorok munkái alapvetők, de mégis csak első komoly kísérleteknek tekintendők.

Az 1926 januáriusban felállított munkaprogrammom szerint *Angorban* a Meteorológiai Intézet lett volna elsőnek felépítendő és *Halkaliban* (Sztambul mellett), valamint *Erzerumban* egy-egy obszervtrium jellegű elsőrendű állomás, továbbá 12 másod- és 45 harmadrangú, valamint 80 csapadékmérő lloms. Ez a terv keresztül is vitetett, azonban tekintettel Törökországnak rendkívül krlmenyes pénzügyi adminisztrációjára egy év helyett kt év kellett annak végrehajtásához.

Az 1. brn közölt térképen a magasabb rendű meteorológiai állomások vannak feltüntetve. A dolog természetéből folyik, hogy azok eloszlása nem egyenletes, mert csak modern amerikai városokat építenek meg saktblszeren, de hogy egy egész államot lehetne ennek megfelelően városokkal ellátni, arról csak utpiztikus regényekben lehetne szó. Így tehát vannak vidékek, ahol elég közel kerültek az állomások egymáshoz, mert magasabb kulturájú vidékek lévén, több olyan intézményük van, amelyek egy-egy állomást követelnek (gy Szmyrna, Brussza s Sztambul vidéke), viszont az ország délkeleti részein mg csak egy állomásunk van, mert itten mg nem kívánatos az, hogy idegenek utazzanak, hiszen egyrészét az utazás maga is nagy fárad-

¹⁾ Dr. Réthly Antal levele a török meteorológiai szolgálat megszervezsrl. „*Az Idjrs*” 1926. 39–43. old.

Ek- 5: "Töörország Meteorológiai Szolgálat" (Türkiye'nin Meteorolojik Ağ Haritası).
[Aç Időjárás, 1927, s.163.]

1. ábra Törökország meteorológiai hálózata. — 1927. — Fig. 1. Meteorologisches Beobachtungsnetz der Türkei.
1 Meteorológiai Intézet: Meteorologisches Institut: Angora.*)
4 elsőrendű állomás. — 4 Stationen 1. Ordnung: I. Halkalı,*), II. Büyük-Deré. III. Manissa. IV. Erzerum.*)
13 másodrendű állomás. — 13 Stationen 2. Ordnung: 1. Drinápoly *) 2. Alpullo. 3. Prussza. 4. Kepszud. 5. Eskişehir.
6. Smyrna.*) 7. Konia. 8. Adana.*) 9. Kaisserie.*) 10. Kastamoni 11. Rize.*) 12. Erzsinsán. 13. Izmít.
18 harmadrendű állomás. — 18 Stationen 3. Ordnung: Ad = Adabazar. Bi = Bilecsik. Ai = Aidin M = Moughla.
D = Denizli. K = Kutahya. Bu = Burdur. A = Adalia. Ab = Aintab. U = Urfa. D = Diarbekir. Cs = Csangerli.
Bo = Bolu. O = Ormán C-iftlik Angora. T = Trapezunt. S = Samsoun. Ma = Marash. Csu = Csumra.
36 magasabb rangú állomás és mintegy 100 csapadékmérő állomás a térségben fel nem tüntetett vasúti
csapadékmérő állomásokkal. — 36 meteorologische Stationen und cca 100 Regenstationen ind. die Stationen
längs der Eisenbahnlínen.

*) Nemzetközi meteorológiai sürgönyű állomások. — Internationale Stationen mit täglicher Abgabe der Wettertelegramme.

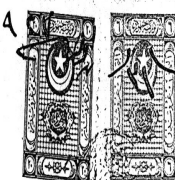
Türkiye'nin meteorolojik ağı- 1927 a. Ankara, b. Birinci sınıf istasyon, c. II. sınıf istasyon, d. III. sınıf istasyon, e. Yağmur ölçer istasyonu. 1 Meteoroloji Enstitüsü: Ankara* 4 Birinci sınıf istasyon: I. Halkalı*, II. Büyükdere, III. Manisa, IV. Erzurum* 13 İkinci sınıf istasyon: 1.Edirne*, 2. Alpullu, 3. Bursa, 4. Kepsud, 5. Eskişehir, 6. İzmir*, 7. Konya, 8. Adana*, 9. Kayseri*, 10. Kastamonu, 11. Rize*, 12. Erzincan, 13. İzmit. 18 Üçüncü sınıf istasyon: Ad= Adapazarı, Bi= Bilecik, Ai= Aydın, M= Muğla, D= Denizli, K= Kütahya, Bu= Burdur, A= Antalya, Ab= Antep, U= Urfa, D= Diyarbakır, Cs= Çankırı, Bo= Bolu, O= Ankara Orman Çiftliği, T= Trabzon, S= Samsun, Ma= Maraş, Csu= Çumra. 36 daha yüksek kategoride ki istasyon ve yaklaşık 100 yağmurölçer istasyon, demiryoluna ait yağmurölçer istasyonlarıyla haritada görünür biçimde belirtilmemiştir.

*Uluslararası meteorolojik telgraf istasyonları.

Ek 6: Antal Réthly'nin başarılı çalışmalarından dolayı Nafia Vekâleti tarafından verilen takdirnâme ve onun Türkiye'deki çalışmalarını açıklayan Macarca belge, *Magyar Meteorológiai Intézet Levéltára*, Budapeşte.

 تۆرک جمهوریتی - رولنه صوبه و گورابنه داره سولك مدبری برونه صوبه
 ره توه افنده اسرینه بلایه تارخیزده لک سرینه صوبه بلایه تارخیزه قدر
 نافعه و کابلیت حیدر سکا ، نافعه مدبری صوبه سکا ره حدیثه تاملای و نبلده سنی
 ایضا ایده رک مدت مذکور و طرفه صوبه سکا عیاده و فایده له
 نامور ، عیانه ، حرارت و دیگر صفات هوایه و هوایه صوبه سکا ایضا
 وجوده کتر سه و کله نه تودوی اولسا ایله ایله و طالعی نموننت غیر محسوس
 ایضا غیره اولدیغ سه قدرته قدر آ. و ناطقاً ابو رتبه بالکم مدینه

اعطای تقدی

 ۱۹

Réthly Antal Törökországban kétféves kiküldetése során 17 000 km-et
 látogatott felszerelt 4 elis 6. 19 másod. 19 harmadennél kimallomást
 mértek tevel észleltekémézők. Utmutatásai alapján, Tűzes Gyógyi macarai
 hivatal a "Magyar Meteorológiai Intézet" (Budapest) és "Műszaki Hivatalok"
 (Magyar Szakállás Társaság) emléket...

A Török Köztársaság közmunkaügyi miniszterétől kapott elismerő oklevél eredeti példánya és a szöveg magyar fordítása